

822.896

JÉZUS „ISTENSÉGE“?

IRTA

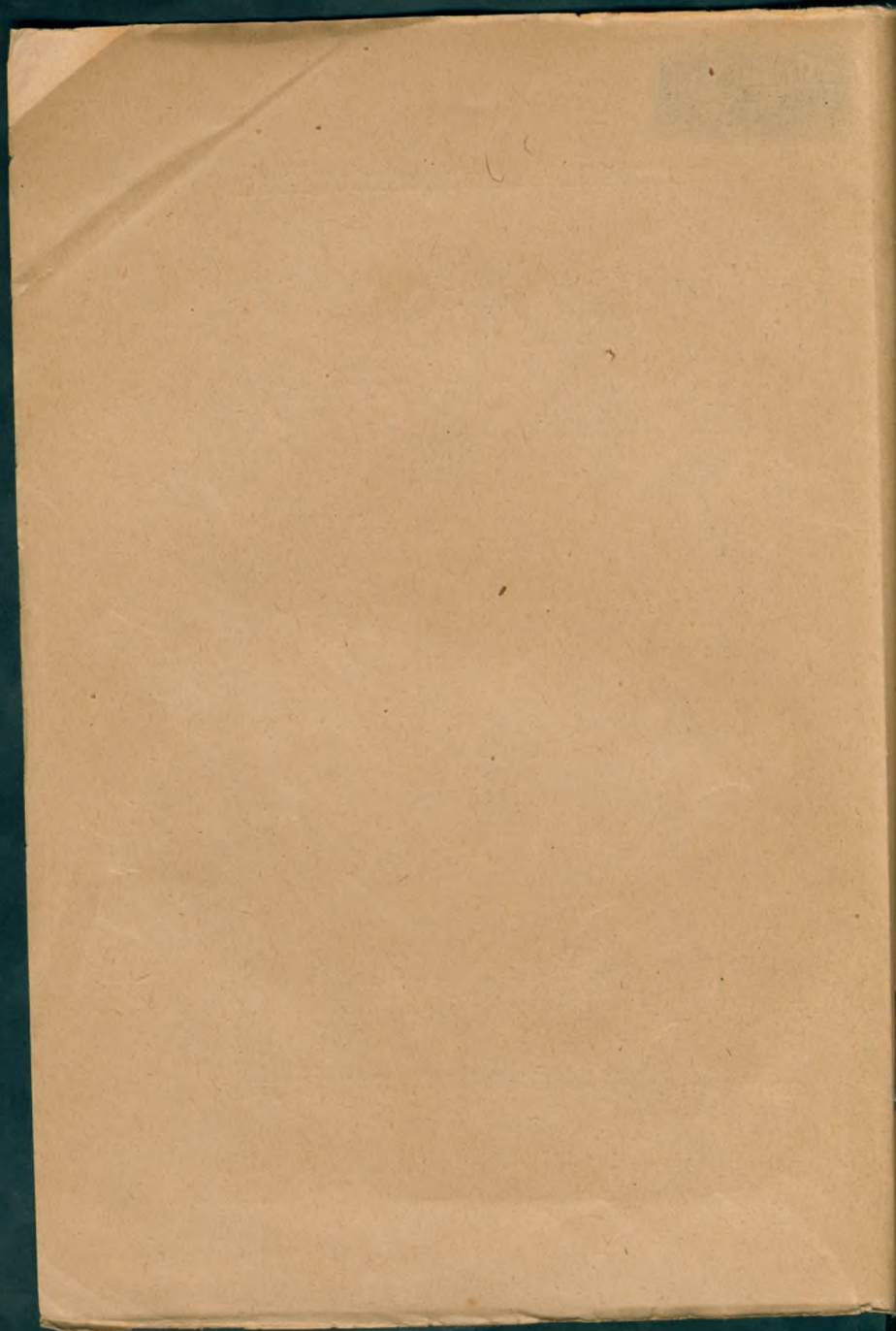
Ifj. VICTOR JÁNOS

KIADTA

A MAGYAR TRAKTÁTUS TÁRSASÁG

1924.

JÉZUS „ISTENSÉGE“?

(Feljegyzések 1923 januárjában egy diákoknak
tartott előadás után)

IRTA

Ifj. VICTOR JÁNOS

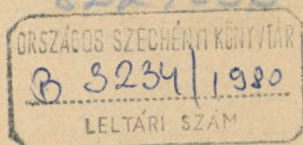

TAHITÓTFALU
NYOMATOTT A SYLVESTER-KÖNYVNYOMDÁBAN
1924.

822,896

Jézus „istensége“?

„Ha Jézus Krisztus ember, és semmi más, csak ember, akkor esküszöm, ezt az embert követem árkon-bokron át. Ha Jézus Krisztus Isten, akkor Ő legyen egyetlen Istenem égen és földön.“ Ezekben a szavakban, vagy legalább is ilyesféle szavakban fejezte ki egyszer valaki állásfoglalását Jézus Krisztussal szemben. És igaza volt. Biztos, hogy eltalálta vele magának Jézus Krisztusnak a szellemét. Kétségtelen, hogy így állítaná fel, — nem, így állította fel — Ő maga is a ranglétrát: elsőrendű kérdés az, hogy valaki szereti-e Őt, megérezte-e személyiségének, céljainak, eszményeinek bűvös vonzóerejét és elindult-e utána, hogy örökre egy utat járjon Ővele; és ezzel szemben nem is tudjuk hányadrangu kérdés az, hogy valaki milyen definícióba foglalja bele azt, hogy kit és mit talált Jézus Krisztusban.

De azért vigyázzunk: ne vessük meg a definíciókat se. Ne állítsuk egymással ellentétbe ezt a két dolgot: a Jézus valóságos, gyakorlati követését és a Jézusról szóló átgon-dolt vallástételt. Vannak esetek, de csak ab-

normis esetek, amikor ez a két dolog ellenlábasa egymásnak és fordított arányban áll egymással. Jézus maga is megrajzolta már előre azoknak típusát, akik hangosan vallják: „Uram! Uram!” — csak azért, hogy ezzel elleplezzék az életüknek Jézustól való idegenségét, — azt, hogy nem azonosították magukat vele az isteni akarat cselekvésében. De az egészséges állapot mégis csak az, hogy egyenes arány áll fenn. Vagyis minél lelkesebb készséggel veti bele magát az ember Jézus Krisztusnak élésébe, annál izgatóbb és halaszthatatlanabb feladat számára az, hogy öntudatosan számot is adjon magának és mindenkinek arról, hogy kicsoda hát az a Jézus Krisztus, akinek hatalma alá jutott.

Jézus maga is fölvetette ezt a kérdést első követőinek körében: „Kinek mondotok ti engemet?” És azóta is az elmúlt évszázadok folyamán a keresztyénségnek egyik legjellegzetesebb életnyilvánulása volt mindig a Jézus személyiségének meghatározása dolgában való állásfoglalás. Jézus kérdésére Péter akkor azt válaszolta: „Te vagy Krisztus, az élő Istennek Fia.” És azóta központi „dogmája” — ne ijedjünk meg ettől a szótól, azt jelenti: egyetemes érvényre emelt bizonyágtétele — lett a keresztyén egyháznak a Jézus „istensége.”

Előbb vagy utóbb mindenkinek állást kell foglalnia ebben a kérdésben, aki foglalkozik a keresztyén hit és élet igazságaival és értékei-

vel. Szinte arról lehet fölismerni egyének életében csak úgy, mint korszakokéban a keresztyén-ség komoly virágzását, hogy milyen figyelemben részesítik ezt a kérdést.

Ma újra ugyyszólván minden gondolkozó embernek problémájává lett ez a régi keresztyén dogma. Hangos, vagy a lélek mélyén lappangó, de annál elkeseredettebb vita zajlik e körül a kérdés körül mindenfelé. Hát ha segítségére lehetünk ezzel a néhány sorral egy-egy a vita harcaiba belekerült, tájékozatlan, vagy ingadozó barátunknak?

A vitába magába nem akarunk beleelegyedni. Nem akarjuk „bizonyítani” Jézus „istenségét”, — sem nem akarjuk cáfolni az ellene elhangzó érveket. Ez is nagyon hasznos és érdekes munka volna. De úgy látjuk, hogy van ennél egy előbbre való és azért sürgősebb feladat, amivel segítségére lehetünk sokaknak. Mert nem úgy áll-e a dolog, hogy pro és kontra folyik sokszor az ellenvélemények tusája a Jézus „istenségéről” anélkül, hogy a vitázó emberek világosan tudnák, hogy miről is van voltaképen szó. Pedig, amíg a célpont nincs tisztán kijelölve, kárbaveszett minden lövöldözés. Csak akkor válhatik értelmes munkává annak vitatása, hogy igazuk van-e, vagy nincs azoknak, akik évezredek óta vallották Jézus „istenségét”, ha előbb kiderítjük, hogy mit is értettek alatta. Sok meddő, irreleváns okoskodást megtakaríthatunk és otromba akadályok

elhárításával nyitott utat készíthetünk sokak számára az öntudatos állásfoglalás felé, ha most nem az igazságát, hanem az értelmét igyekszünk feltüntetni ennek az ősi keresztyén hitvallásnak.

* * *

Fogjunk hozzá először negative ehhez a munkához. Azért is, mert mindig előnyös módja a világos ítéletnek az elimináció, a helytelen ítéleteknek a kiselejtezése. De még inkább azért, mert ekörül a kérdés körül csakugyan rengeteg kárt okoz néhány szélteben elterjedt félreértés.

Sokan, amikor Jézus „istenségéről” van szó, azt hiszik, hogy ez Jézus tanításának tekintélyszerű megalapozását jelenti. Ilyesféleképpen: mert Jézus Isten volt, azért igaz, vagy azért kell hogy igaz legyen, minden, amit hirdetett. Nem éred fel ésszel tanításának igazságát? Vannak kétségeid aziránt, hogy szavaiban valóban az emberélet és a világrend változhatatlan alapelvei tárulnak fel? Hát akkor is el kell hinned, mert nem emberrel állasz szemben, aki tévedhetett, hanem Istennel, akinek nem lehet ellene mondani. Mintha revolvert szegeznének neki az emberi észnek, s úgy kényszerítenék, hogy ejtse el ellenállásának és védekezésének fegyvereit és adja meg magát kényre-kedvre.

Nagyon természetes, hogy ez a logikai terrorizmus csak annál erősebb ellenhatást vált ki és az embereknek egyszerűen nem kell az

ilyen Isten-Jézus. De elég egy futó pillantás az Evangéliumok lapjain végig és mindenki meggyőződhet róla: ott nincs szó ilyen Jézusról. Az a Mester, akit ott megfigyelhetünk, nem így tanított. „Istenségének” állítását Ő nem tette logikai alapjává annak, amit az embereknek hirdetett. Semminek az „elhívését” sem követelte ilyen érveléssel. Érveit az élet mindenki által megfigyelhető tényeiből merítette. Vagy pedig arra támaszkodott, hogy egy-egy igazság, amit feltár hallgatói előtt, önnön nyilvánvaló erejével fogja meggyőzni azokat, akiknek „van fülük a hallásra.” Hogy mennyire távol áll az igazságtól a Jézus „istenségének” vázolt fel fogása, világosan kitűnik abból, hogy a szó formális értelmében Jézus nem is „tanította” az Ő „istenségét”. Fejtegetett, erősítgetett sok mindent az Ő beszédeiben és elejtett mondásaiban, de ezt nem. És amikor mégis szóba hozta, hosszú idő elmúltával, csak kérdés alakjában érintette a dolgot és a tanítványainak lelkéből hozta elő, mint a Sokrates emlegette „bába”, az Ő „istenségének” gondolatát. Ha egyáltalán szabad ilyen leegyszerűsített viszonyt felállítani, akkor sokkal több igazság van abban, hogy a Jézus egyéb tanításainak megkapó igazságai-ból győződtek meg tanítványai az Ő „isten-ségéről”, mint abban, hogy az Ő „istenségének” súlyos tekintélye előtt meghajolva fogadták be az Ő egyéb tanításait.

Egy másik nagyon elterjedt és sok ember

fejében zürzavart okozó félreértés az, amely szerint Jézus „istensége” egyértelmű az Ő csodás születésével. Ugy értik ezek az emberek, hogy amikor Jézust Istennek vallották a keresztyének, ezzel azt mondták, hogy nem földi atyától nemzettek, hanem „Szentlélektől fogantatva” lépett bele ebbe a világba. Istenség annyi, mint isteni eredet — így áll előttük a dolog. Egy további félreértés már csak ennek a színezése, amikor úgy értik, hogy a keresztyén hit Jézus személyiségét a mithológiai héroszok módjára képzei el valahogyan, akik égi hatalmaknak földi halandókkal való frigyéből születtek, hogy ebben a világban csodákat vigyenek véghez s azután szaporítsák a pantheon lakóit. Arra nem érdemes szót vesztegetni, hogy az ilyen felfogás milyen távol áll a keresztyénségtől. Nagyon tudatlan embereknek kellene csak magyarázgatni azt, hogy a keresztyénség nem vallott soha olyasmit, hogy a régi Isten mellé Bethlehemben született még egy új is, akivel most már népesebb lett az ég. De ettől a sötét analfabéta félreértéstől eltekintve is tévedés Jézus „istenségét” azonosnak érteni az Ő természetfeletti módon történt születésével. A szóban forgó és szintén ősi keresztyén dogma, a „szeplőtlen fogantatás”, sokkal nagyobb kérdés, semmint-hogy itt most kitérhetnénk rá. De éppen azt szeretnők hangsúlyozni, hogy nem is kell kitérnünk rá, mert az más kérdés. Természetesen összefügg a mi kérdésünkkel, mert hiszen minden

összefügg egymással, ami Jézus személyiségét érinti, de mégis más kérdés. Röviden csak annyit, hogy amikor a keresztyén hit Jézus születését nem a természet törvényszerűségének, hanem a teremő isteni erő és akarat közvetlen beavatkozásának tulajdonítja, szóval csodának minősíti, akkor Jézus emberi mivoltáról beszél és nem az „istenségéről”. A bethlehemi éjszakában egy emberi lény született, aki addig nem volt, — nem pedig Isten, aki nem születhetik, még oly csodás módon sem, mert öröktől fogva való. Annak az emberi csecsemőnek a megszületése előtt, mint megfoghatatlan titok és csoda előtt leborulni más dolog, — és abban az emberi személyiségben Istent felismerni és imádni megint más dolog, — akármilyen összefüggés legyen is köztük. Itt is inkább megfordítva áll a dolog, mint ahogy sokan képzelik, — bár ismét kockázatos dolog egy mondatban elintézni az ilyesmit: nem a Jézus csodás születésének elhívéséből folyik az Ő „istenségének” bizonyossága, hanem az Ő „istenségének” felismerése alapján lesz elfogadhatóvá az Ő csodás születésének története. Egyszóval: egészen téves nyomon jár az, aki azért, mert tudományos kételyei vannak a „szeplőtelen fogantatás” történeti valóságát illetőleg, megdőlnek tekintni magára nézve a Jézus „istenségét” is.

Hadd nézzünk szemébe még egy félreértésnek, mely legkomolyabb, szinte azt mondhatnók, legtiszteletreméltóbb valamennyi között.

Mögöttünk van egy nemzedék, mely romantikus lázzal vetette reá magát a mult nagy alakjainak, a „hősöknek“, a „genieknek“ a kultiválására. Egyidejűleg a Bibliával foglalkozó tudományok is régebbi tradicionális megkötöttségükből felszabadulva, új látással és rengeteg új ismeret birtokában fogtak hozzá Jézus életének, működésének, jellemének a vizsgálásához. Mindennek az eredménye az, hogy, amint valaki mondotta, a XX. századnak sokkal elevenebb képe van Jézusról, mint az első közvetlen tanítványok óta bármely elmúlt nemzedéknek. Nem hittani fogalom számunkra már Jézus, mint volt elmúlt évszázadok számára; nem szent név csupán, melynek lehetnek ragyogó körvonalai, de azokon belül kitöltetlen. Ismerjük Őt ismét természetes, eleven, eredeti mivoltában, mintha csak mi is ott ültünk volna a köréje telepedett sokaságban, vagy vele együtt vándoroltunk volna faluról-falura az első „tizenkettővel“ együtt. S amint akkor is megtörtént, úgy most is felmérhetetlen erkölcsi erők áradnak ki ebből az ismeretéből. Az ember Jézusnak ez az újra való felfedezése a legigazabb és legmesszebb kiható vívmánya az előttünk járt nemzedéknek.

Már most sokan, amikor Jézus „istenségét“ hallják emlegetni, féltve szorítják keblükre ezt a drága kincset, az ember Jézus színes, eleven, nélkülözhetetlen képét. Féltik, mert azt hiszik, hogy Jézus „istenségének“ vallása szétmállasztaná ezt a reális képet és ismét dogmatikai fo-

galommá párologtatná el annak dus tartalmát. Azt hiszik, hogy Jézus „istensége” annyit jelent, mint felállítani az egyenletet: „Jézus” egyenlő „Isten”. És ezen az alapon joggal kérdik: mi lesz hát abból a názárethi férfiből, akinek olyan valóságosan emberiek a törekvései, olyan tragikusan emberiek a szenvedései, olyan dicsőségesen emberiek a győzelmei és olyan tökéletesen emberi az egész valója? Mindez csak áttetsző köntös volna, amiben mint álruhában egy valójában nem is emberi lény járt köztünk? Mindez csak látszat, irreális, tehát végeredményben semmis? Valóban, ha Jézus „istensége” egyszerűen csak „istenség”, vagyis az „emberiséggel” ellentétben állított s azt negáló valami, akkor nem gondolható el az emberiségnek nagyobb megrablása. Az ember Jézust, ha már újra feltártuk az évezredek rétegei alól eredeti ragyogásában, nem adhatjuk oda semmiért se! Ha aközött van a választás, hogy ember-e és nem Isten, vagy Isten-e és nem ember, akkor nem lehet haboznunk: azonnal az előbbit valljuk és védjük minden támadás ellen. Mert a másik alternatíva egy elfogadhatatlan fantomot kínálna, melynek emberi nyelven szóló minden szava üresen kongana az élő emberi tartalom híján és minden emberi módon végbemenő tette vagy szenvedése bántó színjáték volna, valóságos emberi akarás és gyötrődés nélkül.

De hamis az egész alternatíva. A Jézus „istenségét” sohasem így fogta fel a keresztyénség.

Ha akadnak is fegyelmezetlen eszű egyének itt-ott, akik ilyesfélét kezdtek tanítani, rögtön felzudult ellenük a közvélemény. Akármit jelentsen is a Jézus „istensége”, egy hajszálynira sem csorbíthatja az Ő „emberségének” komoly, becsületes valóságát: ez a határozott követelmény benne zúg a keresztyénségnek minden dogmai megszólalásában. Ha már bele akarjuk szorítani a dolgot egy matematikai képletbe, akkor sohasem a „Jézus egyenlő Isten” volt a keresztyénség felfogása, hanem az, hogy „Jézus egyenlő ember plusz Isten”. Az ember Jézus ismerete sértetlenül megmarad. Ebből nem elvesz, hanem ehhez hozzátesz valamit a keresztyén hit, amikor az Ő istenségét vallja.

* * *

De hát mit ért alatta? Nehány téves felfogás eloszlatása után térjünk már át a pozitív munkára. Akármilyen kegyetlen dolog is itt matematikai formulákkal dolgozni, ha már az imént felállítottuk a „Jézus egyenlő ember plusz Isten” képletet, maradjunk meg mellette egy pillanatra. A Jézus személyiségéről alkotott ilyesféle meghatározásban nyilván kidomborodnak a következő mozzanatok. A keresztyén hit először is mond itt valamit arról az emberről, akit Istennek is állít. Azután mond valamit Istenről is, amikor Őt azonosítja azzal az emberi személyiséggel. És végül megvan a jelentősége annak a „plusz”-nak is, mely azt állítja, hogy ami „emberi” és ami „isteni”, az egy személyben

áll előttünk Jézusban. Vagyis mond itt valamit a keresztyén hit az ember és Isten közötti viszonyról is.

Jézus „istenségét” vallani elsősorban is jelent egy bizonyos állásfoglalást épen azzal az emberi személyiséggel szemben, akinek ujonnan feltárult gazdag, közvetlen ismeretével eldicsekedtünk fennebb. És pedig jelenti az igenlését és helybenhagyását mindannak, jobban mondva a készséges meghódolást mindaz előtt, ami az ember Jézusban páratlanul egyedülálló.

Ez így nagyon homályosan hangzik, de mindjárt érthetőbbé lesz a következőkben.

Az az éles reflektor, melynek fénye megvilágította előttünk Jézus emberi alakját, behatolt az Ő belső életébe is és feltárta előttünk az Ő öntudatát is. Voltaképen az Ő öntudatának az ismerete teszi igazán megkapóvá, elevenné életének külső sorsát és minden megnyilvánulását. Ezt az öntudatot pedig mindennekfelett az jellemzi, hogy egészen *sui generis*, egymagában álló, semmiféle kategóriába be nem sorozható. Ismerjük a nagy mesterek, hősök, szentek, próféták öntudatát. Valóban más az, mint az átlagember közönséges öntudata. Egészen kivételes szabadságjogokat igényelnek ők maguknak és egészen különös hivatásokra érzik elkötelezve magukat. Az embermilliók mélységeiből kiemelkedő hegyóriások ők; külön család a többiektől elválasztva; nem is érti meg őket más, csak ők egymást. Azonban ők mégis

többen vannak. Ritkán felcsillanó kivételek, kiválasztott „kevesek”, de mégis csoport, fajta. Ott fön, messze a tömeg fölé emelkedve köszöntik egymást évszázadok távolságain át és nyelvek és fajok válaszfalain át, mint egymásra ismerő rokonok, — de egymásra ismernek és társai egymásnak. Jézus öntudata azonban más. Ő nem érzi magát beleillőnek a legkiválogatottabb geniek közösségébe sem. Ő nem osztozik senkivel sem, nem osztozik igényeiben, amelyekkel épen Ő áll az emberek elé és senki más, sem a feladatban, amelyet betölteni csak Ő van hivatva és rajta kívül senki. Az ellipszisnek még lehet két fókusza, de a körnek már csak egy középpontja van. Jézus abban a tudatban élt, hogy az emberiség az Ő köre és odaállott a középpontba.

Ez az, amit „messiási öntudat”-nak nevezünk Jézusban. Messiásból nem lehet kettő. Csak egy, mert ha igazán Messiás, akkor nincs is szükség utána másodikra. Mindenki elmerülhet annak tanulmányozásába s azért itt nincs szükség a részletes feltárására, hogy mi mindenben nyilvánult Jézusnak ez az öntudata; hogy milyen örökre döntő jelentőséget tulajdonított Ő annak, hogy az emberek milyen állást foglalnak el vele szemben; milyen abszolút, végleges hangon intézte el az emberi szív és akarat legkényesebb kérdéseit is, amik elébe kerültek; milyen feltétlen uralmat igényelt hiveinek egész élete felett stb. stb. A lényege az

egésznek abban rejlik, hogy önmagában látta a letéteményesét a világcélnak, megtestesítőjét az emberiség istenakarta rendeltetésének, elhozóját az Isten végleges ismeretének, királyát az Isten országának, mértékét és bíráját minden emberéletnek. Végleges rendezőjét, megoldóját az emberélet legmélyebb kérdéseinek. Mennél szerényebb, alázatosabb, csendesebb az a mód, ahogy végigjárta a maga emberi életét a kereszt-halálig, annál szédítőbb mélységként tárul elénk az az öntudat, amellyel végigjárta. Olyan felhatalmazás birtokában tudta magát és olyan erők óceánját érezte feszülni az élete szürke, egyszerű gátja mögött, hogy lehetetlen Őt besorozni akármilyen csoportba vagy osztályba. Ő egészen egymagában áll; se vetélytársa, se hasonmása nincs az emberiség életében.

Természetes, hogy egy ilyen jelenség nyugtalanító, zavaró az emberi gondolkozás számára, mely épen abból él, az a foglalkozása, hogy rubrikáz és skatulyáz, összekapcsol a hasonlóság alapján és általánosságokat keres. Ezért mennél világosabb képet adott az újabb kutatás Jézus öntudatáról, annál serényebben látott hozzá a racionalizmus, az ész egyeduralkodó törekvése, ennek a páratlan öntudatnak a le-tompításához. Egymás után íródtak a „Jézus élete” című vagy legalább is ilyen tárgyú művek azzal a céllal, hogy „ésszerű” Jézusképet rajzoljanak. Olyan alakot akartak belőle formálni, amilyenhez hasonlót ismerünk mást is,

akár a multból, akár a jelenből. Közelebb akarták hozni az „ismert” élethez. De kitünt, hogy ez lehet érdekes szépirodalmi gyakorlat, — ahány író, annyiféle Jézus-alakot teremthet a képzelete, — de vajmi kevés köze van a tudományos történetíráshoz, melynek mégis a rendelkezésre álló adatok kell, hogy irányt szabjanak, nem pedig írói szubjektivitások.

Ma már elmosni, letagadni nem lehet a történelemben élt názárethi Jézusnak messiási öntudatát. Ma csak ezek az alternatívák állanak előttünk: Elismerhetjük a történeti tényt úgy, hogy pathologikus magyarázatot igyekszünk neki adni, akár úgy, hogy — amint egyesek roszindulatulag megtették, — elmeháborodottnak, szerencsétlen rajongónak bélyegezzük Jézust (ami már nem is csak judicium, hanem izlés dolga is, jobban mondva minkettőnek hiányáé); akár pedig úgy, — amint mások mégis megpróbálták megőrizni a Jézus nagysága iránti tiszteletet, — a világ legnagyobb geniejének tiszteljük, aki az emberiség vallási fejlődésén mélyebb nyomott hagyott, mint bárki más, de aki ezen a ponton, épen önnön óriási jelentőségének tudatában, kissé — „überschnapp“-olt, az egyensúlyból kibillant. Ez az egyik alternativa. A másik: elismerni az egyedülálló tényt és, elsiklani fölötte. Nagyon elegáns mozdulatokkal is meg lehet szökni a gondolkodás kötelessége elől is. Miért foglaljunk állást okvetlenül? És a harmadik lehetőség: elismerni

a tényt és elismerni annak belső igazságát és jogosultságát; megadni Jézusnak azt az engedelmisséget, amit Ő megkövetelt és elfogadni Tőle azt az ajándékot, amelyet Ő felkínált a világnak.

A középső alternativa elejthető. Csak átmeneti állomás. Ideig-óráig kerülgethető a kérdés. Előbb-utóbb szemébe kell nézni. Vagy igaza volt Jézusnak, vagy nem. Vagy joga volt odaállítani magát a világ középpontjába azzal az igénnyel, hogy Őbenne az emberiség legvégső szükségletei oldódnak meg, — vagy nem volt joga rá. Ha nem, akkor nincs más hátra, mint minden szépsége és tisztasága mellett is szegény, tulfütött képzeletű rajongóvá degradálnunk őt. Ha ellenben igaza és joga volt, akkor mi sem természetesebb, mint hogy ennek az igazának és jogának tudatában is volt, bármily fölméretetlenül mély és magas is számunkra ez az öntudat.

Jézus „istenségét” vallani annyi mint hálás, boldog hódolattal leborulni Jézus előtt, mint aki valóban az, aminek tudta magát: Isten országának hordozója és halálon és minden poklokon át diadalra vivője egy büntől megnyomorított emberiség életében, — a mi életünkben. Senki más úgy nem beszélhetett magáról, mert nem tudta ugyanazt nyujtani. Ha Ő, egyedül Ő, meg tudott birkózni az életünk istenellenes hatalmaival és ezzel zálogát tudta adni annak, hogy az egész emberiségnek is felsza-

badítója lesz még, akkor miért akarnók beszorítani Őt általánosabb kategóriákba? Egyedülvaló fenségében tiszteljük és szolgáljuk Őt, kiemelve minden más ember fölé. Az emberi életnél nagyobb, titokzatosabbat, hatalmasabbat látunk benne felragyogni: Istent magát, aki végső feleletet ad a megváltásért vivódó lelkek Hozzá felkiáltó imádságaira.

* * *

Az ember Jézus égbe magasló alakján felkuszó tekintetünk így feljut Istenhez. Itt van azután a másik fontos mozzanat, mely kiteszi a Jézus „istensége” gondolatának a tartalmát. Jelent ez az ősi dogma hatalmas bizonygatótételt arról is, hogy Isten nem kétes és nem ismeretlen valóság többé. Nincs nagyobb kérdése az emberiségnek, mint az istenkérdés: Kicsoda, micsoda a minden lét végső alapja, minden törvényszerűség és történes fenntartó hatalma, minden cél és értelem összesége ebben a világban? Aki Jézus „istenségét” vallja, az azt akarja mondani ezzel, hogy Jézus személyisége véglegesen megvilágította számunkra ezt a rejtélyt, Őbenne megnyílt a titok, előttünk áll a végső valóság: Isten. Van Isten és Isten lényegében véve olyan, mint amilyennek Jézust ismerjük.

Tegyünk egy kis kerülőt. Az összehasonlítás kedvéért, ami kidomborítja majd ennek a bizonyosságnak a jelentőségét, hadd idézzem egy nagyon olvasott írónak a gondolatait. Wells

H. G. az angol nyelvű világ egyik legnépszerűbb regényírója a háború óta felcsapott világnézet-hirdető prófétának. Irt egy könyvet: „Isten, a láthatatlan király” címen, azzal az igénnyel, hogy amit ő itt megír, az voltaképpen, nagy körvonalaiiban az emberiség most megszülető új vallása. A keresztyénség már betöltötte hivatását, mondja; már kiélte magát és elvesztette hatalmát. A keresztyénségtől elfordult művelt emberiség megpróbált azután vallás nélkül boldogulni, — ez nem sikerült. Száz meg százezer ember egyéni tépelődéseiben, tapogatózásaiiban ma az emberiség, ugymond, azon dolgozik, hogy megteremtse magának az új vallást, mely kielégíti majd a régi vallási szükségleteket, de megfelel a modern szellemi élet követelményeinek is. Ő nem akar ebben a könyvben mást, mint számon venni ennek a munkának eddig jelentkező eredményét; összefoglalni a nagyon különböző területeken mutatkozó jelenségek alapján, hogy milyenféle vallás is lesz az, ami a XX. századbeli ember lelkében készülöben van?

Mit mond hát? A művelődés élén járó emberiség, mondja, megint hisz, nagyon határozottan és boldogan hisz Istenben; hisz egy emberfeletti személyes valóságban. És pedig hisz benne azért, mert ez az Isten megtapasztaltatja magát az emberrel; belenyúl a lelki világába, harcra kél az emberi akarattal és a maga szolgálatába hajtja azt. Szembe kerülünk mindnyájan egy magasabb, jóságos akarattal,

mely érvényesülni akar bennünk és önmegtagadásunkat, odaadásunkat követeli. Itt él, jár-kél közöttünk egy láthatatlan, erőteljes, harcias valóság, mely ostromol, legyőz, fegyelmez, szervez, irányít és boldoggá tesz azzal a reménységgel, hogy győzelméhez mi is hozzájárulhatunk valamivel.

Ebből nagyon szép elhikái gondolatok folynak. Szembe van állítva az önző, önmagában megromló és értelmét veszítő emberélet az önmagát legyőző és az Isten hadseregébe beálló emberélettel. És az egésznek erősen szociális háttere van. Istennek az a törekvése és annak szolgálatára akarja az egyént megnyerni, hogy az emberiség zűrzavaros gazdasági, társadalmi, politikai életébe, amely annyi könnyet, meddő verejtéket és vérpatakvázt fakaszt, belevigye a józan, boldog rendnek az összhangját.

Mindebben sajátságos elfogultság vakítja el az író szemét a keresztyénséggel szemben. Jézusnak csak valamilyen szomorú, aszkétikus, szenvedő torzképét ismeri. Épen ezért nem is tulajdonít a kereszten csendes rezignációval kiszenvedő mártírnak (amint ő leírja) komolyabb jelentőséget az akaratos, bátor, agresszív Isten szempontjából, akire a modern embernek szüksége van. És ennek az ő Istenének egész szociális programját és etikáját lépten-nyomon a keresztyénséggel ellentétben fejti ki.

Pedig az ellentét jó nagy részben hazug. Keresztyén gondolatok ütköznek ki mindebben,

ha töredékesen és elferditve is. Ugy hogy alapjában véve a modern ember vallása sem más, mint ami mindig volt a vallás, megfogódzás valamilyen emberfeletti hatalomban, mely legmagasabb eszményeinket garantálja számunkra. És mert előttünk felragyogott a szociális igazság eszménye, természetesen nem találjuk békességét a lelkünknek, — mert nem találjuk értelmét minden küzködésünknek és törekvésünknek, — mindaddig, amíg nem tudjuk, hogy ez az eszmény sem csak a mi emberi eszményünk, hanem nálunk hatalmasabb isteni valóságnak is akarata. Igaza van Wellsnek abban, hogy csak olyan vallás hódíthatja meg a XX. század lelkét, amely országolni akaró Istent hirdet s amely ennek az Istennek eszközeiül, organumaiul toborozza az embereket, hogy általuk a már-már káoszba omló modern élethől megszülethessék egy új világ. Ebben öntudatlanul is keresztyén alapon áll.

De másképen áll a dolog, amikor ennek a modern vallásnak a metafizikájára kerül a sor. Ki ez az áldott szellemi valóság, aki szíven viseli az emberi haladást és érette küzd és dolgozik közöttünk és általunk? Honnan jó és hová megy? „Istennek“ nevezi őt az író, de figyelmeztet bennünket, hogy nem szabad ezt a szót régi, bevett értelmében vennünk. Nem a világokat szülő és végtelenségeket összetartó végső valóságról van itt szó. Csak annyit tudunk, hogy az emberiség életében egyszerre

jelentkezni kezdett, tudatossá vált és mind nagyobb lendülettel halad célja felé. Még azt sem tudhatjuk, hogy milyen viszonyban van azzal a végső valósággal, a létnek titkos hátterével, amire azelőtt szokásos volt az „Isten” szót használni. Meglehet, hogy van valami lényegbeli rokonság közöttük. Talán csakugyan a végső mélységekből, ahonnan minden előjött, származik az emberiségnek ez az erőteljes vezérlő génusza is. De meglehet az is, hogy az a végső valóság, amely minden léteet hordoz, egészen közömbös az emberiség Istenének vállalkozása iránt. Sőt azt sem tudhatjuk, nem ellenséges-e vele szemben? Az egész ügy nagyon kockázatos. Meglehet, hogy hiába minden mi igyekezetünk és meglehet, hogy a mi ügyünk nagy bajnokának, a szóbanforgó „Istennek” minden igyekezete is kudarcot fog vallani, meglehet, hogy a harmonikus, jó, nemes emberi élet e föld hátán soha nem fog győzni; mert meglehet, hogy az egész mindenség alapján véve olyan, hogy nem tűrné meg annak megvalósulását, ami nekünk boldog álmunk és vigasztaló reménységünk. Nem tudjuk, — mert a megismerhető világ mögött rejtőző valóság lefátyolozott arcú, örök Titok.

Mit jelent ez? Nemde azt, hogy amit ez az állítólagos új vallás az egyik kezével nyújt, s ami olyan világosan magán hordja kereszttyén eredetének bélyegét, azt a másik kezével visszaveszi. Azt hirdeti, hogy minden emberi

önzatlenségnek, az emberiség testvéri rendjéért való minden áldozatos munkának megvan az értelme és jogosultsága, mert belekapcsolódik az Isten nagy hadjáratába az ő uralmának győzelméért. De amikor azt kérdezzük, hogy az Istennek ez a hadjárata föltétlenül győzelmes lesz-e, akkor erre azt feleli, hogy azt nem tudhatjuk, mert kérdés, hogy vajjon ez az Isten az ő egész életével belekapcsolódik-e vagy nem a mögötte rejlő végső valóságba. Azt mondják itt nekünk, hogy építsük önmegtagadással a jövőendő falait, mert erős fundamentumok vannak lerakva azok számára. S aztán kitűnik, hogy az egész talaj, amelyen fundamentumostul nyugodnia kell a háznak, nem az ősi szikla anyarétege, hanem csak tutajra hordott földréteg, egy uszó sziget az óceánon, melybe, ki tudja, akármikor belebillenhet az egész alkotmány. Játékot űz itt önmagával és társaival a modern ember.

Ha örök rejtély az, hogy a végső valóság hogyan viszonylik a mi emberi eszményeinkhez, akkor mondjuk ki nyíltan, hogy nem ápolhatunk magunkban, nem is hirdethetünk másoknak se olyan vallást, mely megoldja kérdéseinket. Volt a vallási fejlődésnek egy olyan stádiuma, amelyben az emberi lélek megelégedett, ha a maga erejénél csak valamennyire is nagyobb szellemi vagy isteni erővel léphetett szövetségbe a lét nagy harcában, még ha tudta is, hogy ezek az ő védő szellemei vagy istenei

maguk is gyöngé lények valamilyen őfelettük is uralkodó végzettel vagy világteremtő hatalommal szemben. De ezen a primitív fokon egyszersmindenkorra túl vagyunk már.

Csak ebben a lázbeteg korban, amelyik a jazz-bandban és a dadaizmusban lát „haladottabb” művészetet, juthat eszébe valakinek felujítani vallási téren is ezt a primitívizmust.

Annak meg volt a jogosultsága akkor, amikor az emberi szellem még töredékekben szemlélte a világot és egy-egy rész-jelenséggel szemben megelégedhetett valamilyen relative hatalmas égi oltalmazóval. De a görög gondolkozás óta, legalább is azóta, a világgal mint egésszel áll már szemben az emberi szellem, és ezzel az egésszel, az egy univerzummal szemben keres támaszt, biztonságot, védelmet a maga szellemisége, eszményei, szabadsága számára. Semmiféle világon belüli „Isten” nem lehet már Istene. Csak az egész világ és minden lét fölött álló végső Való. Ez az egyetlen kérdése a modern embernek is: Az, a titokzatos, akin vagy amin túl már nincs nagyobb és hatalmasabb, Istenem-e nékem, vagy nem; velem van-e harcaimban, vagy nincs; van-e egyáltalán valami köze a mi emberi küzdelmeinkhez, vagy egészen idegen azok iránt?

És ez az a kérdés, amire a keresztyén ember megfelel, amikor Jézus „istenségét” vallja. Azt jelenti az ő vallástétele, hogy akármilyen titkok fátyola takarja is el ezt a világ mögül

reánk néző arcot, Jézus személyiségén át eléggé kivilágosodnak az arcvonásai ahhoz, hogy feltétlen bizodalommal támaszkodhassunk reá. „Atyánk” Ő nekünk.

Amint mondtuk, bennünket most nem az a kérdés érdekel, hogy igaza van-e ennek a vallástételnek és azért nem megyünk bele annak megvizsgálásába, hogy mire támaszkodik a keresztyén embernek ez a bizonyos hite, hogy ő Jézusban magát az örök, végtelen Istent látja megnyilvánulni. Ha ennek a kérdésnek utána néznénk, akkor is rájönnénk, hogy végeredményben nem „érvei” vannak a keresztyén embernek, amikkel őt is meggyőzték s amikkel ő is meggyőzhet másokat, hanem „élményei” vannak. Ugy hatott reá Jézus személyisége, hogy abban a hatásban isteni hatást élt át; megérezte benne azt a fenséget és szentséget, ami épen az isteninek a sajátos ize és bélyege. Találkozott Jézusban Istennel és azért ismeri Őt.

Itt most csak az érdekel bennünket, hogy a Jézus „istensége” a keresztyén ember számára ennek a fundamentális világnézeti kérdésnek a megoldását jelenti. Voltak az elmúlt évszázadok folyamán kísérletek arra, hogy Jézus „istenségének” valamilyen más értelmezés adassék. Voltak irányzatok, amelyek leborultak Jézus előtt imádatteljes tisztelettel, mint emberfeletti lény előtt, de ugyanakkor Ő közötté és a mindenség végső Ura között mégis fenntartották bizonyos szakadéknak a távolságát, amin

nem léphetett már át az emberi lélek. Ugy hogy aki eljutott Jézushoz, még mindig nem magához Istenhez jutott el, csak Istennek valamilyen küldöttjéhez, képviselőjéhez, helytartójához. De a keresztyén öntudat azonnal felemelte az ilyen áramlatok ellen tiltakozó szavát. Ha valamit jelentett számukra Jézus „istensége”, akkor azt jelentette, hogy magát Istent ismerték meg, kapták meg és birhatták mind teljes mértékben Ő általa, — azt az Istent, aki eget és földet teremtetett és aki hatalmával mindenekeket igazgat az Ő örök célja felé.

Ez volt a keresztyén lélek legmélyebb megnyugovása és leghatalmasabb harci indítéka: a világnak alapjai olyan Isten akaratában vannak lerakva, akit Jézusban lehet megismerni. Az, amit Jézusban látunk, végtelenségig meg-nagyítva, a mindenhatóság trónjára odaültetve a világ fölé: adja Istennek igaz képét. Akkor nincs mitől félni és nincs mitől meghátrálni. Ebben a világban győznie kell az embernek, mert arra való ez a világ. Zűrzavarokon, bűnökön, bukásokon át el kell jönnie a napnak, mely beteljesít minden reményt és valóra váltja eszményeinket, mert nincs sem égen sem földön nagyobb hatalom Jézusnál. Ezt jelenti Jézus „istensége”.

* * *

Még egy pillantást az utolsó mozzanatra, amely, mint mondtuk, kidomborodik a Jézus „istenségének” gondolatában. Előttünk áll az

ember Jézus, egyedülálló, világtörténelmi, sőt kozmikus küldetésének tudatában és feltárlal számunkra ebben az emberben a különben megközelíthetetlen végső valóság, a Szeretet Istene. Az ember Jézus oly páratlan, hogy kinő közülünk s az égbe magaslik. És az Isten, aki megjelenti magát benne, annyira a mi Istenünk, minket atyailag felkaroló és velünk magát azonosító, hogy a végtelenségből egészen közelép, behatol a mi történelmünkbe és sorsunkba. De a fontos itt mégis az, hogy ez az egymáshoz ennyire közel hajló két valóság egészen egybecsap és Jézus személyiségében] elválaszthatatlanul eggyé lesz, mintahogy egy fénysávban sül ki az ellentétes villanyosságok feszültsége.

Az emberi gondolkozás fogalmakkal kénytelen operálni. S a fogalmak, ezek a kicsiszolt, éles határlapokkal körülvev gondolattek, nehezen illeszkednek egymáshoz. Tudjuk, már amennyire tudjuk, hogy mi az ember. És ugyanugy megvan a fogalmunk, már amilyen, arról is, hogy mi az Isten. És a kettő egymástól különböző, sőt egymást kizáró. A mi fogalmaink nyelvén beszélve azt kell mondanunk: „vagy ember, vagy Isten“.

Nos, a Jézus „istenségének“ vallója azt is vallja ezzel, hogy tisztelet-becsület az emberi észnek, a fogalmi gondolkozásnak, de a valóság mégis gazdagabb, dusabb, elevenebb valami, semminthogy beleférne az ő skatulyáiba. Vannak dolgok, amikre nem lehet ráhuzni az

észnek kicirkalmazott ábráit, mert áradó életükkel minden gondolatformát szétrepesztenek. Vannak pontok, ahol az észnek szerényen, józanul le kell raknia a fegyvert, mert az ő nyelvén kibeszélhetetlen titokkal áll szemben. És ezek közé a misztériumok közé tartozik, ezek között a legmagasabb, a Jézus személyisége.

Jézus „istensége” azt jelenti, hogy akár milyen szépen meg tudjuk is vonni az éles distinkciót elméletben Isten és ember lénye között, a valóságban a kettő mégis mélységesen egymásbafonódó, egymásbaátmenő, egymásban megvalósuló két realitás lehet és teljesen azzá is lett Jézusban. Olyan misztikus egyesülésre van beállítva Istennek lénye és az emberi élet, ami csak épen öközöttük lehetséges. Élő, valóságos Istent sohasem lehet úgy elgondolni, mint a világon kívül létezőt. A világ maga is telve van Ővele. Gondolatai benne élnek minden törvényszerűségben, minden összhangban és egyensúlyban, ami összetartja ezt a világot. És akarata ott lüktet minden megmozdulásban, életösztönben és célratörekvésben, ami hajtja ezt a beláthatatlanul bonyolult mindenséget. De akárhogy „benne legyen” is Isten napoknak izzó gáztömegeiben és tengeri ázalogok sejtjeiben, havas hegymok alkonyati rózsás árnyai-ban és a sivatag királyának minden előtt megreszkettető ordításában, egyszóval mindabban, amit „természetnek” nevezünk, szemben az ember viláágával: valami egészen más, sajátos

értelemben lehetséges jelen lennie, benne lakoznia Istennek az emberben. Amott lehet az Ő jelenléte törvény, erő, ösztön. Itt azonban szeretve átölelt, öntudatosan birt bizonyosság. Amott korlátozva feszeng a mindeneket betöltő isteni jelenlét, mert akármennyi keresztül szűrődjek is Ő belőle a természet fátyolán, mint igazság vagy szépség, a legigazibb lényege, szeretete nem tud kifejezésre jutni. De amikor megnyílik előtte az emberi lélek, ott módjában áll kifejtienie dicsőségét. Azt azért alkotta magának, hogy időben és térben, anyagi természetnek a méhében kiformalja és kiábrázolja mindazt, ami öröktől fogva megvolt benne. Az emberben újra élteti önmagát, mintahogy remekművében új életre kelti önmagát a művész.

Ez egyetemlegesen valami mélységesen szent és ünnepélyes megvilágításba helyezi az emberi életet, minden e világra született ember életét. De ami minden embernél lehetőség, az Jézusban diadalmas és teljes valóság. És viszont, mert Őbenne valóság, azért lehetőség most már nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is minden ember számára. Ebből a szempontból tekintve Jézus az Isten „emberréleltelének” csak a kezdete. Isteni és emberi életnek az az egysege, amit benne látunk, nem arra való, hogy csak az övé maradjon, hanem arra, hogy Ő azt tovább is adja és mint az élet kenyerét szétossza egy éhes világnak. Az Ő „isteni természeté” olyasvalami, amiben „részesülni” lehet.

Ugy hogy a kétezer évvel ezelőtt élt Jézus, akinek „istenségét” vallja a keresztyénség, tovább él a történelemben emberszivek millióira szétoszolva és őket egyuttal egybe is kapcsolva, mint ahogy a sziklaoromról alázuhanó vizár szétporlik megszámlálhatlan cseppre és mégis ugyanaz az egy zuhatag marad. „Aki Őt befogadja, az Atyát fogadja be” — és megszületik a nagy titokzatos egység: „amint Te énbenem, Atyám és én Tebenned, hogy ők is egyek legyenek mibennünk”. Isten belépett a történelembe és népek, nemzetek, fajok, emberek tömekegében éli a maga titokzatos életét, mint ahogy az ember éli a maga életét testének sejtiszövedékeiben és nem lehet megvonni a határvonalat az egyes sejt élete között és az embernek, mint egésznek élete között.

De az, hogy az embernek isteniesülése és Istennek emberi léletté válása ilyen egyetemes dolog, nem von le semmit Jézus egyedülvalóságából. Ellenkezőleg, mennél több emberre hatol el ez az Istennel való titkos egyesülés, annál nagyobb az Ő egészen különálló méltósága. Már csak azért is, mert Ő rajta keresztül torkollott bele a világba ez az isteni élet. Mint ahogy az első mag, amit az új koralszigetre kivet a hullám, magában hordja az egész későbbi őserdőt: úgy hordozta Jézus a maga egyetlen emberi személyiségében felhalmozva mindazt az isteni életet, ami azóta nemzedékről-nemzedékre annyi emberre terjedt tova. Ő volt és ma-

rad örökre az „elsőszülött” az Isten nagy családjában.

De ennél még több is van, ami örökre kiemeli Őt. Nemcsak történelmi uttörő Ő, aki megajándékozza a világot egy új lehetőséggel s aztán akár feledésbe is merülhet, míg az utána jövők élvezik és valóra váltják — nélküle — mindazt, amit neki köszönhetnek. Ilyesmi megtörténhetik utazókkal, akik először tették lábukat valamely ismeretlen földrészre. Annak a földnek kincseit bizony feltárhatják és kiaknáztathatják majd olyanok, akik hírét sem hallották a felfedezőjének. Vagy megtörténhetik nagy tudósokkal, akiknek laboratóriumában először engedett betekintést a természet valamilyen féltve őrzött titkába. Az emberiség jövője szempontjából egyáltalán nem lényeges a feltaláló emlékezetének fenntartása. Csak kegyelet kérdése, de enélkül is vigan értékesíthető maga a találmány a természet erőinek leigázásában. De itt mindenütt az emberi életen kívül eső valamilyen ujdonságról van szó. A felfedező megérkezett, félrevonta a leplet az addig nem ismert dolgokról — és munkáját elvégezve nyugodtan tovább állhat.

Másképp áll a dolog Jézusnál. Az az új világ s az az új erő, amit Ő tárt fel az emberiség számára, nem rajta kívül, hanem Őnmagában volt. Az Ő személyisége nemcsak Kolumbusz, hanem maga Amerika; nemcsak Curie, hanem maga a rádium. „En vagyok az út, az

igazság és az élet." Ő tanítómester is, mint sok más, aki nagy igazságokat hirdetett s akit tul-
éltek az igazságai. De legfőbb tanítása mégis az, hogy az életét éli végig és a halálát szenvedí el a szemünk láttára, — a szívét tárja fel előttünk. Nem magán tul utal, hanem ön-
maga-ba befelé vonja tekintetünket. Ott ég a szent tűz, benseje oltárán, amely épugy a mindene-
ben engedelmes, hősies emberi odaadás tüze, mint ahogy az Isten világmegváltó szeretetének is tüze.

Ezért soha nem avulhat el Jézus személyi-
sége. Csak annyiban van hatása a világra, amennyiben az emberek Ő vele magával van-
nak érintkezésben. Nem olyan forrás, amelyből egyszer kiáradva a habok tovasietnek, akár
soha többé vissza segondolva eredetükre, hanem olyan, mint a tengerszem fenekén buzgó forrás,
melynek bő vize állandóan frissíti, élteti, tisztítja a belőle született tavat. Ahol Isten és
ember között életközösség van, ott mindenütt az örökkön élő Jézus él és hat. Akárhány
millió emberélet szövődjék is össze a nagy testbe, amelyben Isten a történelem folyamán
beleöltözik, a test feje Jézus marad. Belőle
indulnak ki az irányító erők és minden élet-
nyilvánulás idegszájai Őbenne futnak össze.
Ő a summája az Isten és ember közös életé-
nek, — „tetszett az Istennek, hogy Őbenne
lakozzék az egész teljesség." Ha majd vég-
kifejléshez jut a nagy dráma és Isten célhoz

ér az emberiségben magára öltött életével, akkor lesz csak igazán nyilvánvaló, hogy ki volt Jézus és mit jelent az Ő „istensége”.

Addig is jelenti, nyilvánvalóan jelenti keresztyén emberek ajkán, azt a bizonyosságot, hogy Isten és ember nem ellentétnek van szánva, hanem Isten eggyé akar lenni az emberrel, mert úgy alkotta, hogy eggyé lehessen vele.

* * *

Nem foglalkozhattunk itt azzal a kérdéssel, hogy ezeket a jelentéseket amik a Jézus „istenségében” megszólalnak, hogyan szövegezték meg nagy gondolkozó egyének és nagy teremtető korszakok a keresztyénség multjában. Nagyon érdekes, de nagyon bonyolult folyamat tárulna fel a szemünk előtt, ha hozzáfognánk a számonvételéhez. Merész röptű spekulációkat látnánk, hangos vitákat hallanánk. Soha végső nyugvópontra nem jutó, nemzedékről nemzedékre kiújuló küzdelem ez: a mindenkori gondolkozás szerszámaival áttekinthető, világos meggyőződések kristályaivá csiszolni a Jézus „istenségének” egész tartalmát. Ennek utánna járni: tudományos szakmunka, theologiai feladat.

De a Jézus „istenségére” igent vagy nemet mondani minden értelmes embernek elháríthatatlan feladata, akármilyen messze esik is tőle az, amit theológiának nevezünk. Mi megelégedtünk annak feltüntetésével, hogy aki ebben a kérdésben állást foglal, voltaképen mit dönt el. Eldönti azt, hogy meghódol-e az

előtt a csodálatos ember előtt, aki kétezer év távolságából is királyi igénnyel követeli hódolatát. Eldönti azt, hogy van-e a mi fölfelé törő emberi harcainknak ebben a világban végső megalapozottsága egy értünk intézkedő, velünk törődő Istenben. És eldönti azt, hogy szent álmodozás-e az, vagy fenséges realitás, hogy a mi méltatlan, szürke, kis életünkbe beleszövődhetik az Isten életének valamilyen arany ragyogása. Egyszóval eldönti azt — és ugyanakkor önnön élete és halála fölött dönt — hogy van-e számunkra megváltás.

Aki rájött, hogy van, az Jézus elé leborulva vallja: „Én Uram és én Istenem!”

Egyetlen református családi
lapunk a

KERESZTYÉN CSALÁD

Főszerkesztő: Felelős szerk.:
CZEGLÉDY SÁNDOR TILDY ZOLTÁN

Megjelenik hetenként és egyházunk je-
les íróitól közöl vezércikket, tárcát, ked-
ves történeteket, szép és szavalásra
alkalmas verseket. Minden számában
vannak hasznos tudnivalók a gazda
számára s az egészségügy köréből. Gaz-
dag hirrovata hű képe az ország egy-
házi és egyéb eseményeinek. Minden
héten kedves gyermekeknek való ol-
vasmányok egészítik ki a lapot.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Tahitótfalu,
Pest megye. Kérjen mutatványszámot!

